

UN DOCUMENT ETNOGRAFIC FOARTE RAR —
TABLETA APOTROPAICĂ DIN COLECȚIA
MUZEULUI JUDEȚEAN VILCEA

★

În colecția secției de istorie se găsește de mai mulți ani o tabletă de lemn pictată (imagine și text care continuă pe verso), ce constituie o adevărată raritate în categoria icoanelor profilactice (col. Icoane, nr. 26, fost 90). Înaintea

textului a cărei transcriere o oferim în anexă, în registrul superior pe prima față, este pictată imaginea combaterii demonului succub Avestița prin intervenția reunită a arhanghelului Mihail și a doi sfinți, socotiți protectori ai pruncilor și lehzuzelor : Sisoie și Stelian (fig. 1).

Textul care însoțește imaginea este cunoscut și sub numele de „carte de Samcă”¹. Majoritatea referințelor la acest text le găsim la Nicolae Cartoian², după care ar exista două tipuri : unul lung cuprins în „minunile sfântului Sisoie” și unul scurt, care apare în apocriifa „Visul Maicii Domnului”. Tipul lung prezintă la rindul său două variante : una veche în care sf. Sisinie luptă împotriva demonului ce răpise copilul sorei sale, Melitina, și una nouă care relatează lupta între arhanghelul Mihail și Avestița, la care asistă sf. Sisoie. La această din urmă variantă B. P. Hasdeu a găsit o subvariantă în care Sisoie este înlocuit de sf. Iosif. Tipul scurt are la rindul său o variantă care cuprinde în rezumat zăpăsul Avestiței³.

Textul din colecția Muzeului Județean Vilcea se poate încadra în tipul lung, varianta nouă.

1. Cartea de Samcă putea fi scrisă numai de moșnegi, cf., A. Fochi, *Datini și eresuri la sfârșitul secolului al XIX-lea*, București, 1976 și N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, București, 1970, p. 184—194. Ea putea fi înlocuită cu amuleta conținând legenda, care se poartă la git sau se pune sub pernă.

2. N. Cartoian, *op. cit.*, p. 193; Gaster, *Crestomație românească*, 1893; S. Fl. Marian, *Nașterea la români* 1892; Th. Pamfile, *Mitologia poporului român*, vol. 1, Dușmani și prieteni ai omului, București, 1910.

3. Variantele din 1766 (ms. 473); ms. 1143 din 1834; ms. 1194 din sec. XIX; ms. 1215 din sec. XIX și ms. 1584; cuprind legenda sf. Sisoie. Molitva e cuprinsă în variantele din prima jumătate a sec. XVIII (ms. 274); ms. 1151 din 1777; ms. 1194 din 1810, care cuprind și legenda. „Legenda sf. Iosif” a fost publicată de Hasdeu, *Cărțile populare ale românilor în secolul XVI*, București, 1879, p. 717. Zăpăsul a fost găsit de Th. Bălășel la Bogdănești, Vilcea, 1832, cf. *Vechi texte bogomilice găsite în Oltenia*, Arhivele Olteniei, 1933, XII, p. 36—46.

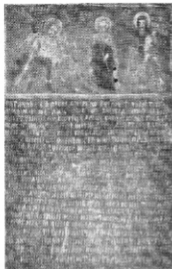

Fig. 1

Fig. 2

Imaginea întărind acțiunea magică a textului este mai rară. La noi cea mai veche imagine cunoscută se află în caietul de modele al dascălului Radu zugravul din Tirgovişte⁴.

Investigațiile întreprinse în ultimii ani ne-au permis descoperirea a alte două asemenea tablete: una datînd din 1885, aflată la Călinești, județul Argeș și alta din 1939, în același județ, la Costești (fig. 2).

Demonul este înfățișat în două feluri: tipul antropomorf, succub, cu exagerarea atributelor feminine, cu păr lung și despletit⁵ și tipul theriomorf, succub, ursoid⁶.

Prin contaminare cu o variantă neogreacă, pe tableta vilceană și pe cea de la Călinești apare și sf. Stelian, considerat și el a fi apărătorul pruncilor⁷.

4. Ms. 5307 f. 20 v. — Arhanghelul Mihail, Avestița, Sisole; descrisă de Hașdeu în *Revista pentru ist., arh. și filologie*, 1884, p. 339.

5. Tableta de la Muzeul Județean Vilcea, Costești — Argeș, publicația lui Hașdeu din „*Căruțe den bătrîni*”, vol. II, p. 284—291, ms. 5307, f. 20 v. Apare și în pictura murală, Titești, Vilcea pe stilul sudic din pridvorul bisericii.

6. Tableta de la Muzeul Județean Argeș, 1939 și D. Lupașcu, *Medicina babelor*, Adunare de descîntece, rețete de doftorii și vrăjitorii băbești, 1890, „o Samcă cu patru picioare cu piele de urs îmbrăcată”.

7. Sf. Stelian apare mai des în icoane; cu un copil înfățișat în brațe. În pictura murală în pronaosul bisericii Voicești, Văleni — Vilcea, 1838, este ilustrată rugăciunea lehzurilor către Sf. Stelian pentru copiii mici.

Pentru a găsi originea acestui tip de amuletă cu virtuți apotropaice sîntem nevoiți să coborîm adînc în antichitate. Gallu, demonul panteră care fură copii mici în vechiul Babilon devine Gyllu, sau Gello, fantoma unei fete moarte prematur care, credeau grecii din insule, sperie și omoară pruncii.⁸ Lilla, Lilith, demonul șarpe, succub, era și el în credințele popoarelor semite răpitor de copii⁹. Ea își are originea în divinitatea pre-greacă de tip coincidentia oppositorum, Eileithyia¹⁰, socotită ca și Artemis¹¹ (ipostază greacă a pre-elenicei Potnia theron — „Stăpîna animalelor“) cu care se confundă pînă la urmă, protectoare a lehzurilor și nou născuților.

Se poate presupune pentru tipul ursoid o posibilă origine tracică și, foarte probabil, o sursă sudică pentru tipul antropomorf, care apare în majoritatea cazurilor.

Și mai numeroși sînt cei invocați împotriva demonului. În antichitate credința cea mai răspîndită era că demonii aducători de boală sînt în puterea lui Solomon¹². Uneori el este ajutat de ingerii Araaf¹³ (Rafail al creștinilor) înlocuit mai tîrziu de arhistrategul arhanghel Mihail¹⁴.

Moda iraniană a eroului ecvestru, luptător contra demonilor, se contaminează cu tradiția greacă veche despre Perseu¹⁵, ducînd în primele secole ale erei noastre la apariția unor sfinți militari ecvestri, persecutori ai demonilor: Thaumasius¹⁶ sau Sisinie¹⁷, martirizat sub Liciniu.

Un alt Sisinie era socotit a fi continuatorul lui Manes, în erezia maniheistă și un altul era confundat de bogomili cu stîlnicul Sisinie apărător de demoni. Prin contaminare cu acesta din urmă, Sisoie cel Mare, pustnicul (despre a cărui rugăciune mineiul din 6 iulie spune că „era puternică spre gonirea dracilor“) ajunge a juca rolul lui Sisinie din varianta veche a textului — descintec.

8. La Safo (sec. VII—VI î.e.n.) apare „Ghellow Paidophilotera“; *Pidation sau Cirna corăbiei... a bisericii ortodoxe*, tradusă din greacă în românește de mitropolitul Veniamin. Neamț, 1844, f. 168. „se cuvine a ne caterisi și proștii acei ce cetese la bolnavi hirtia ce se numește a Ghelei, precum în limba noastră samcă“.

9. În Isaia (10, 34) este duhul nopții, creată odată cu Adam ca să omore copiii nou născuți.

10. Eileithyia era zeța nașterilor la vechii greci. Ea era ajutoarea Artemidei, Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, București, 1981, cartea V, LXXII, p. 5. Despre divinitățile de tip coincidentia oppositorum pe larg la Mircea Eliade, *Mitul reînțegrării*, București, 1933, p. 57—66.

11. Despre Artemis, Diodor din Sicilia, op. cit. cartea V, LXXIII, p. 4 și Horatiu, *Imnurile închinatze Dianei*. Ea asimilează atributele zeiței Mamă, care guvernează sacralitatea vieții sălbatice și care cunoaște fertilitatea și maternitatea.

12. Pseudo Pliniu III, 15 și Flavius Josephus, *Judecători*, VIII, 2; A. Gorovei, *Descintecile românilor*, București, 1931, p. 173.

13. Medaliiile din Cyzic, *Dictionnaire d'archeologie chretienne et de liturgie*, Paris, 1907, vol. I, 2.

14. Amulete mixte cu Araaf și cei trei ingeri. Legenda despre Lilith și cei trei ingeri. Gaster, *Anucrul israeliților*, IV, p. 73—79.

15. Amuleta cu cavaler călare și demon femelă (Cartagina), amuleta cu capul meduzei, gema cu Perseu, „Antique intaglios in Hermitage collection“, Aurora publishers, Leningrad, 1970, cat. 143.

16. Sf. martir Thaumasius în *Cartea apărării*, ed. Gollanex, London, 1912.

17. Medalii-amulete cu Sisinie; Sisinie și Alabastria, frescă la Baouit, Egipt, capela XVII, peretele de vest. În stînga sus, apare fiica Alabastriei, femeie șarpe cu aripi, DAC, II, 1.

B. P. Hașdeu a fost cel care postulă originea bogomilă¹⁸ a acestui gen de amuletă — descintec, a subliniat opoziția ortodoxiei față de ele. În ciuda interdicțiilor, întrebuințarea talismanelor și amuletelor era o datină permisă și chiar aprobată de biserică¹⁹.

O vastă anchetă etnografică, permițând o cartare iconografică și o repertoriere a picturilor ar pune mai bine în lumină originea și circulația tabletelor profilactice și în țara noastră. Considerăm că ele sînt deosebit de interesante pentru studierea vechiului fond spiritual, considerat de multe ori în virtutea aparenței lui structurii creștine, care ne relevă însă impulsuri și un utilaj mental, care sînt arhaice.

ANEXA I

Rugăciune sf. Sisoe pînă la copil ce(i) micu în numii tatălui și a fiului și a sf. Du(h). Sf Sisoe pogrîndu-s-a din muntii Ilionului Itipină pe Avistița aripa Satanii căruia era părulu lung pînă în călcii și ochi di foc; di gura (i)esa vîpaia focu și cîntăra ei ira sălbatică și trupul ei era strîbată și mirsul schimonosit și o Itipină pe ia arhanghel Mihail voivodu Igerilor și zis: „stăi satano cu frica lui dumnezău” iar e stătu și groaznic să ută asupra Igerului și zise Igeru „Satano, du(h) nicurat spune mie di unde vii și unde mergi și cum-ți este numii tău?” iară ea zisă: „eu sînt Avistița, aripa (?) și mă duc că am auzit di o ficioară Marie, fata lu Joachim și Ana, preceasta; au vestit-o arhanghelu Gavriil pe toate citățile că va să nască dintrînsa pe Iisus Năzarinănu împărat a totă lumia și mirg cu ali mili mari mestîșuguri diavolești văzute și nîvăzute ca să smintescă pe ia pricu(m) am zmintit și pînă în zica di astăzi pe alte ficioare cu ali mili mari mestîșuguri diavolești”; arhanghel (?) Mihail o pris și o luodu di pîru capului o bătu fără milostiviri cu bici di foc și zisă arhanghelu: „spun acum Satano, du(h) nicurat î ci chip ti faci tu di itri î casili omnilor și li omori copii î somn isă cu ali mili mestîșuguri văzute și nîvăzute” iară de multă durere și ustrime striga ca să o lase și loca Igeru din bădă... „eu mă fac cînd ogar, pisică, muscă ni obră cu în toți nălucirile diavolești văzute și nîvăzute și mă duc di zmintesc ființii și strănut ființii li omor copii î somn și smintesc pe maicii lor cînd sînt Igricate cu dinșii și mai tare mă apropii di cari este firmicitori și di cari dă cu stîpa și di cari dă cu ciară și di cari dă cu sita și di cari nu-în cu bărbatul î driptate și di cari este Igricată și să bată peste tot trupu di aciasta ma(i) trai mă apropii dicu di alti fime; eu am 19 numi dintu Avestița, aripa satanii, 2 Nataria, 3 Somlia, 4 Cadara, 5 Muha, 6 Aviduha, 7 Comana, 8 Tiha, 9 Puha, 10 Grapa, 11 Zilia, 12 Chîrvața, 13 Iuhvara, 14 Paha, 15 Sîlna, 16 Baza, 17 Glipna, 18 Gaia, 19 Maha; acisti numi ali mili merg și smintesc ființii și li omor copii î somn; și ț dau muncitorule, cari mă muncesc primind zapisul meu scrisă: eu colo nu mă poci aproia șapte mili di loc și nici o treabă n-am cu aci casă nici cu toți ali lui” și zică Igeru: „Iată că-ț poronciscă satanos(i) ti lig cu numii lui dumnezeu să nu-ți propii di rubi și rubii lui dumnezeu Catirna, Ghiorghî, nici di casa lor și nici di copii lor, nici di vitili lor să di toți cită sînt ai lor î veci veci lor amin”.

1875, mai 15

18. Hașdeu, op. cit., p. 717 și Sbornicul ruseesc, Moscova, 1644, indice de scrieri eretice: „sînt fabule ale blestematului Ieremia, popa bulgăresc”.

19. Fochi, op. cit., Informație din Blinzi, Corod, Tecuci, 1896. „Preoții scriau cartea de Sarcă și desenau în ea chipul dracului”; Pamfile, op. cit., vol. I, p. 237—243, transcrie versiunea popei Sandu din Vîlsănești, Argeș. Cf. A. Gorovei, op. cit., p. 16. Tradiția arată că și Vasile cel Mare ar fi redactat blesteme pentru alungarea dracilor.

UN DOCUMENT ETHNOGRAPHIQUE RARISSIME — LA TABLETTE
APOTHROPAÏQUE DE LA COLLECTION DU MUSÉE
DU DÉPARTEMENT VILCEA

RÉSUMÉ

Le présent article essaye la reconsidération d'un fond spirituel archaïque à propos des rites liés de la naissance et de la protection des nouveaux-nés contre l'action maléfique d'un démon succube Avestița, par l'analyse d'une icône prophylactique appartenant au Musée de Rimnicu-Vilcea.

Associant le texte de l'exorcisme à l'image, cette amulette s'avère être une rareté ethnographique.

